

ГОЛОСІЇВСЬКІЙ ОБСЕРВАТОРІЇ – 75

Спільне засідання Бюро Відділення фізики і астрономії НАН України і вченої ради Головної астрономічної обсерваторії НАН України

17 липня 2019 р. виповнилося 75 років від часу заснування Головної астрономічної обсерваторії Національної академії наук України – провідного українського астрономічного центру, відомого у світі своїми дослідженнями в галузі вивчення обертання Землі й побудови координатних систем у космічному просторі, фізики фотосфери Сонця і тіл Сонячної системи, формування та еволюції зір і галактик та ін. У рамках святкування цієї дати відбулося спільне засідання Бюро Відділення фізики і астрономії НАН України і вченої ради ГАО НАН України.

Цьогоріч Головна астрономічна обсерваторія НАН України відзначила свій 75-річний ювілей. Програма урочистостей, присвячених цій святковій даті, включала День відкритих дверей в Обсерваторії з майстер-класами, екскурсією в Музей історії ГАО НАН України, науково-пізнавальними лекціями і проведенням аматорських астрономічних спостережень для всіх охочих; Міжнародну наукову конференцію «Астрономія в Україні: від археоастрономії до астрофізики високих енергій» та спільне засідання Бюро Відділення фізики і астрономії НАН України і вченої ради Головної астрономічної обсерваторії НАН України.

Відкрив засідання віце-президент НАН України академік НАН України В.Г. Кошечко. Він щиро поздоровив співробітників Обсерваторії з ювілеєм їх славетної установи і зачитав привітання Президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона.

Дорогі колеги!

Від імені Президії Національної академії наук України та від себе особисто вітаю вас з визначною подією – 75-річчям від дня заснування Головної астрономічної обсерваторії НАН України.

Завдяки вашій самовідданій праці Головна астрономічна обсерваторія НАН України стала провідним національним та міжнародним центром наукових досліджень у галузі астрономії, астрофізики та фізики космосу.

Учасники спільного засідання Бюро Відділення фізики і астрономії НАН України та вченої ради ГАО НАН України

Виникнення і становлення Обсерваторії пов'язане з діяльністю таких видатних учених, як академіки Олександр Якович Орлов і Євген Павлович Федоров, члени-кореспонденти Володимир Платонович Цесевич і Авенір Олександрович Яковкін, професор Ернест Андрійович Гуртовенко, кандидат фізико-математичних наук Валентина Петрівна Конопльова, та багатьох інших. Сьогодні їхню справу продовжує потужний науковий колектив Обсерваторії на чолі з академіком НАН України Ярославом Степановичем Яцківим.

Світове визнання здобули фундаментальні наукові дослідження з побудови координатних систем у космічному просторі, фізики фотосфери Сонця і тіл Сонячної системи, фізики зір та галактик, визначення вмісту первинного гелію у Всесвіті, дослідження структури та кінематики галактик і Всесвіту в цілому, теоретичного моделювання та дистанційного зондування об'єктів Сонячної системи методами поляриметрії.

Водночас вагомим внеском у розвиток нашої держави стали прикладні дослідження Головної астрономічної обсерваторії НАН України, спрямовані на підтримання координатно-часового та навігаційного забезпечення України, розроблення ефективних комп'ютерних обчислень наукового спрямування, вивчення динаміки озо-

нового шару земної атмосфери, роботи зі зміцнення обороноздатності країни.

Досягнення працівників Обсерваторії відзначено високими державними та міжнародними нагородами: премією імені Рене Декарта Європейського Союзу, Державними преміями СРСР, УРСР та України в галузі науки і техніки, Почесними грамотами Верховної Ради України, преміями НАН України імені видатних вчених та багатьма іншими орденами, медалями та почесними званнями.

Значні досягнення установа має у справі підготовки кадрів вищої кваліфікації, а також у популяризації наукових і науково-технічних знань.

Учені Обсерваторії підтримують зв'язки з науковцями багатьох країн Європи, Азії та Америки. Головна астрономічна обсерваторія НАН України бере активну участь у міжнародному науковому співробітництві, координує ряд великих міжнародних науково-дослідних проектів.

Шановні колеги! Бажаю вам подальших успіхів у роботі, нових творчих здобутків, а також висловлюю глибоку впевненість, що Головна астрономічна обсерваторія НАН України і надалі продовжить свою успішну діяльність.

*Президент НАН України,
академік НАН України
Б.Є. Патон*

Після цього віце-президент НАН України академік НАН України В.Г. Кошечко вручив співробітникам Обсерваторії почесні відзнаки НАН України. За багатолітню плідну працю, особисті досягнення у професійній діяльності, вагомий внесок у розвиток наукових досліджень у галузі астрономії і фізики космосу та з нагоди 75-річчя від часу заснування установи відзнакою НАН України «За наукові досягнення» нагороджено доктора фізико-математичних наук Ж.М. Длугач; відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни» — члена-кореспондента НАН України Л.С. Пілюгіна і кандидата фізико-математичних наук І.Б. Вавилову; відзнакою НАН України «За професійні здобутки» — доктора фізико-математичних наук Ю.І. Федорова і кандидата фізико-математичних наук П.Ф. Лазоренка; відзнакою НАН України «Талант, натхнення, праця» — кандидатів фізико-математичних наук Ю.В. Бабика, М.В. Іщенко, В.Л. Ольшевського, молодшого наукового співробітника О.С. Шубіну. Крім того, низку співробітників було відзначено Подякою НАН України та нагороджено Почесною грамотою Президії НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України.

Потім директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків вручив Золоту медаль імені академіка О.Я. Орлова ГАО НАН України директору НДІ «Астрономічна обсерваторія» Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова професору С.М. Андрієвському; академіку НАН України О.О. Коноваленку з Радіоастрономічного інституту НАН України; завідувачу кафедри астрономії та фізики космосу фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктору фізико-математичних наук В.М. Івченку; директору Міжнародного центру астрономічних та медико-екологічних досліджень НАН України В.К. Тарадію; колишньому директору Обсерваторії доктору фізико-математичних наук І.К. Ковалю; ветеранам ГАО НАН України: члену-кореспонденту НАН України Р.І. Кос-

Виступ директора Головної астрономічної обсерваторії НАН України академіка НАН України Я.С. Яцківа

Виступ академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України академіка НАН України В.М. Локтева

тику, докторам фізико-математичних наук О.В. Мороженку і Б.Ю. Жилиєву.

Далі виступив академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В.М. Локтєв. Він зачитав офіційне вітання Відділення колективу Обсерваторії і зазначив, що на спільному засіданні присутні директори майже всіх інститутів, які входять до складу ВФА НАН України, що свідчить про важливість події і глибоку повагу до провідного астрономічного центру України з боку колег по Відділенню.

Академік В.М. Локтєв підкреслив правильність прийнятого свого часу рішення про переведення Головної астрономічної обсерваторії

Вручення нагород з нагоди 75-річного ювілею Головної астрономічної обсерваторії НАН України

НАН України з Відділення наук про Землю до Відділення фізики і астрономії, оскільки, на його думку, фізика і астрономія як рідні сестри — настільки близькі й нерозривні ці науки.

Академік-секретар ВФА НАН України підкреслив, що всі наукові установи мають свою долю, яка визначається не місцем розташування, не будівлями і навіть не стільки обсягами фінансування, скільки наявністю вчених, які генерують і розробляють нові ідеї, йдуть нога в ногу зі світовим поступом у відповідній галузі і виховують молоду зміну, забезпечуючи тим самим життєздатність і розвиток своїх наукових шкіл. І творчий колектив ГАО НАН України впродовж усіх років існування установи блискуче виконував і виконує ці завдання.

На завершення свого виступу академік В.М. Локтев вручив подяки Відділення фізики

і астрономії НАН України кільком співробітникам Обсерваторії.

Далі до слова було запрошено директора Головної астрономічної обсерваторії НАН України академіка НАН України Я.С. Яцківа. Він коротко розповів про історію установи, яка розпочалася задовго до офіційної дати заснування і нерозривно пов'язана з ім'ям Олександра Яковича Орлова — першого академіка-астронома УАН. Починаючи з 1919 р. він, незважаючи на численні перешкоди, докладав усіх зусиль до організації академічної астрономічної обсерваторії. Спочатку у складі Академії було створено Астрономо-геодезичне обчислювальне бюро, але в умовах тодішньої розрухи в країні воно проіснувало недовго. У 1926 р. О.Я. Орлов заснував Полтавську гравіметричну обсерваторію АН УРСР і очолив роботи з гравіметричної зйомки території України. Наприкінці 1938 р. Олександр Якович знову порушив перед Президією АН УРСР питання щодо необхідності організації академічної обсерваторії в Києві. Цього разу його пропозицію було підтримано і навіть створено відповідний комітет, але реалізувати ці плани не судилося — розпочалася Друга світова війна. Одразу після визволення Києва в 1943 р. Академія повернулася до питання будівництва обсерваторії, і 17 липня 1944 р. постановою РНК УРСР було створено Головну астрономічну обсерваторію АН УРСР, розташовану в Голосіївському лісі, приблизно в 12 км від центру Києва, а тому її іноді неофіційно називають Голосіївською обсерваторією.

Становлення ГАО як наукової установи, формування початкового штату співробітників, започаткування дослідних робіт припали на етап директорства О.Я. Орлова (1944–1948). Потім директором Обсерваторії (1948–1951) став член-кореспондент АН УРСР В.П. Цесевич, під керівництвом якого було створено вчену раду, розгорнуто роботи з дослідження змінних зір та будови Галактики, завершено спорудження перших будівель ГАО, але через організаційні зміни в Академії він змушений був повернутися до основного місця роботи в Одеській обсерваторії. Тому в 1951–1952 рр.

Привітання від колег з нагоди 75-річниці Головної астрономічної обсерваторії НАН України

О.Я. Орлов вдруге очолив ГАО, незважаючи на незадовільний стан свого здоров'я.

У 1952–1959 рр. директором ГАО було призначено члена-кореспондента АН УРСР А.О. Яковкіна. У цей час розпочалися дослідження з усебічного вивчення Місяця, фізики Сонця, встановлено нові телескопи, обсерваторія активно долучилася до програми спостережень штучних супутників Землі, вперше взяла участь у роботі Міжнародного астрономічного союзу.

У 1959–1973 рр. ГАО очолював академік АН УРСР Є.П. Федоров. У цей період активізувалися дослідження з фізики зір, Місяця, атмосферної рефракції, фізичних умов на великих планетах, теоретичної астрофізики, фізики комет. Набули розвитку дослідження з вивчення руху полюсів і коливань широт. Істотно збільшився штат наукових працівників. У 1969 р. ГАО отримала статус науково-дослідного закладу. Розширилися міжнародні зв'язки та представництво установи в міжнародних організаціях.

У 1973–1975 рр. ГАО очолював доктор фізико-математичних наук І.К. Коваль. У цей період активно проводилися дослідження планет, зокрема фізичних властивостей атмосфери і поверхні Марса. У 1973 р. ГАО стала координуючою установою в СРСР з проблеми вивчення обертання Землі, а наступного року — з проблеми дослідження планет земного типу.

З 1975 р. ГАО очолює академік НАН України Я.С. Яцків. Від цього часу в Обсерваторії розвивалися такі напрями, як позиційна астрономія та космічна геодинаміка, фізика Сонця і тіл Сонячної системи, фізика й еволюція зір і галактик, фізика комет та космічної плазми, астрономічне і космічне приладобудування. Головна астрономічна обсерваторія НАН України здобула широке міжнародне визнання, зокрема в галузі теорії нутації Землі, побудови глобальних систем відліку, фізики планет та Сонця, блакитних компактних карликових галактик з екстремально низьким вмістом важких елементів, визначення вмісту первинного

гелію у Всесвіті, дослідження структури та кінематики Галактики і Всесвіту в цілому, теоретичного моделювання та дистанційного зондування об'єктів Сонячної системи методами астрофотометрії та поляриметрії.

Про розвиток астрономічних наукових шкіл розповіла кандидат фізико-математичних наук І.Б. Вавилова. У Головній астрономічній обсерваторії НАН України вона виокремила такі наукові школи:

- з астрогодинаміки (О.Я. Орлов, Є.П. Федоров);
- з планетології (І.К. Коваль);
- з фізики комет та фізики навколоземного космосу (В.П. Конопльова);
- з досліджень змінних зір (гілка школи В.П. Цесевича);
- з фізики Сонця (Е.А. Гуртовенко);
- з фізики галактик (І.Г. Колесник);
- з фізики космічної плазми і космічних променів (В.Є. Степанов, засновник — М.Є. Кац).

Далі учасники засідання заслухали доповіді академіка НАН України О.О. Коноваленка про здобутки вітчизняної та світової низькочастотної радіоастрономії; члена-кореспондента НАН України Н.Г. Щукіної про дослідження магнітної активності спокійного Сонця; доктора фізико-математичних наук Я.В. Павленка про вивчення активних процесів в атмосфері Проксима Центавра; доктора фізико-математичних наук П.П. Берцика про постньютонівське моделювання злиття центральних надмасивних подвійних чорних дір при злитті галактик; доктора фізико-математичних наук Г.П. Міліневського про космічний проект Aerosol-UA для вивчення атмосферного аерозолі.

Після завершення засідання на галявині поблизу головного корпусу відбувся офіційний прийом для гостей Головної астрономічної обсерваторії НАН України.

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик